

AFEKTIVNO VEZIVANJE – TRANSGENERACIJSKI PRISTUP

Rezime

Osnovni problem istraživanja odnosi se na fenomen afektivnog vezivanja u svetlu transgeneracijskog prenosa. Zanimalo nas je da li postoji i kako u našoj sredini izgleda prenos emocionalnih kvaliteta između majke i deteta kroz generacije. Iz metodoloških razloga ispitivali smo povezanost između vaspitnih stavova roditelja i kvaliteta afektivne baze deteta. Istraživanjem smo obuhvatili tri generacije (bake, majke i decu). Istraživanje predstavlja opservacionu studiju interakcije majka-dete, praćenu testovnim procenjivanjem vaspitnih stavova roditelja. Obuhvaćeno je 90 formalno kompletnih niških porodica u kojima su postojale i bile spremne na saradnju sve tri generacije.

Rezultati istraživanja potvrdili su većinu postavljenih hipoteza. Izvesni kvaliteti materinstva se prenose, odnosno postoji značajna povezanost između vaspitnih stavova majki u prethodnim generacijama i kvaliteta afektivne baze deteta. Majke koje se osećaju prihvaćenima u odnosu na svoje majke odgajaju decu sa optimalnom bazom rasta i razvoja. Ovo je i u našoj sredini najčešći nalaz. Rezultati koji se odnose na povezanost između vaspitnih stavova odbacivanja, prezaštićivanja i nedoslednosti, statistički značajno su povezani sa maladaptivnom bazom rasta i razvoja deteta. Posebno nam se učinio interesantnim podatak da bake imaju mnogo veći uticaj od očeva na afektivnu bazu deteta kao i da su prvorodena deca češća u grupi sa negativnim vaspitnim stavovima i maladaptivnom bazom.

Dobijeni podaci su interpretirani u odnosu na teorijski koncept afektivnog vezivanja Džona Bolbija i Meri Ejnsvort.

Ključne reči: interakcija majka-dete, afektivno vezivanje, vaspitni stavovi, transgeneracijski prenos.

1. O odnosu između majke i deteta...

Odnos između majke i deteta je svakako jedna od najeksploatisanijih, ali i najznačajnijih psiholoških tema. Naravno i mnogo pre pojave psihologije kao nauke postojala je svest o značajnosti ovog odnosa. Vraćajući se kroz istoriju prepoznajemo ovaj motiv u legendama, bajkama, narodnim predanjima. Načinom na koji je predstavljen gotovo da opominje:

"Ne daj Bože da te stigne majčina kletva" ili

"Ne dao ti Bog što ti majka misli", ali i saopštava jasnu transgeneracijsku poruku:

"Gledaj majku, ne pitaj za kćerku."

Nauka, pre svih filozofija, potvrđuje značaj ovog odnosa insistirajući na presudnosti ranih godina za oblikovanje ličnosti. Pomenimo samo tekstove Platona, Džemsa Mila ili Džona Loka (Klark, A.M., 1980). Umetnost još eksplicitnije govori o značajnosti ove veze delima u kojima je odnos majke i deteta opisan u hiljadu i jednoj autentičnoj varijanti. U svakom slučaju, svest o značajnosti interakcije između majke i deteta postojala je od davnina i u svim oblastima ljudskog duha.

Psiholozi se odnosom deteta sa majkom počinju da bave krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka. Uloga majke u razvoju ličnosti isticana je u tekstovima dečjih psihologa, potvrđivana u kliničkoj praksi. Praktično sve postojeće psihološke teorije razmatraju interakciju majka - dete i insistiraju na značaju kvaliteta koji se u ovom odnosu razvijaju za dalji razvoj osobe. Aktuelne psihološke teorije možemo i podeliti u odnosu na njihovo shvatanje pitanja porekla emocionalne veze deteta sa majkom.

Psihoanaliza kao i teorije učenja, potrebu deteta za emocionalnim vezivanjem vide kao stečenu, izvedenu iz zadovoljavanja primarnih, fizioloških potreba. Prema i jednoj i drugoj teoriji, ljudsko odojče je primarno izolovano asocijalno biće koje živi u sopstvenom svetu i tek kroz kontakt sa majkom postaje socijalizovano. A onda se pojavila teorija afektivnog vezivanja...

1.1. Teorija afektivnog vezivanja i novi način sagledavanja odnosa između majke i deteta

Teorija afektivnog vezivanja nastaje kao reakcija na navedeno shvatanje porekla čovekove osećajnosti. Prema njoj ljudsko odojče se rađa kao socijalno biće čija primarna potreba je i potreba za emocionalnom vezom sa odraslom osobom. Reč je o teoriji koja se bavi pre svega poreklom i razvojem čovekove osećajnosti. Začeta u psihoanalitičkim krugovima, oslonjena na doprinose etologije, uporedne psihologije, pa i kibernetike, integrisala je različite naučne doprinose u kreativan, originalan način razmišljanja o ljudskim emocijama.

Afektivno vezivanje (attachment) označava specifičnu emocionalnu vezu osobe koja neguje dete i deteta. Pojam je u nauku uveo engleski psihoanalitičar Džon Bolbi (John Bowlby, 1973), da bi naglasio suštinsko neslaganje sa pojmom koji je do tada obeležavao odnos majka - dete u psihoanalitičkoj teoriji, pojmom emocionalna zavisnost. Naime, iako psihoanalitičar analizirajući vezu između majke i deteta, Bolbi je zaključio da je potreba za ovom vezom primarna. Dodatna inspiracija za ovakvu tvrdnju dolazi iz etologije. Fasciniran fenomenom utiskivanja kao procesom koji dokazuje da je formiranje jakih društvenih veza u životinjskom svetu urođeno i nepovezano sa ishranom, Bolbi odlučuje da dokaže da nešto slično postoji i kod ljudske mladunčadi. Pandan nalazi u tzv. socijalnim moćima koje ljudskoj bebi (fizički potpuno bespomoćnoj) obezbeđuju opstanak, odnosno kontakt sa majkom. Ljudsko odojče biološki je opremljeno da oseća ljude. Ne samo da je osetljivo na stimuluse koje mu upućuju odrasli, već na njih i odgovara. Dakle, beba odraslama upućuje signale kojima je teško ili nemoguće doleteti. U odnosu na ove signale majka se orijentiše: hrani bebu, presvlači, uzima je u naručje. Prema teoriji afektivnog vezivanja majčina responzivnost za signale deteta je ključna determinanta kvaliteta afektivne vezanosti kao razvojnog procesa. Jer u odnosu na njenu dostupnost, na način odgovaranja na signale, dete

postepeno gradi tzv. unutrašnji radni model. Sklapa sliku o majci na osnovu svakodnevnih, ponavljanih iskustava sa njom. Tako nastaju:

- Sigurna afektivna vezanost - ukoliko je majka dosledno responzivna, dete formira sliku o majci kao o osobi koja ga prihvata, ali i o sebi kao biću vrednom pažnje. Bebe koje pripadaju sigurnoj afektivnoj vezi rastu sa poverenjem u sebe, na osnovu poverenja koje su stekle u majčinu naklonost i dostupnost. Prihvaćena deca imaju dovoljno energije za istraživanje sredine, za razvojno adekvatne zadatke. Odrastaju u sigurne ljude. Njihovi kapaciteti da izađu na kraj sa životnim teškoćama su veliki i oneopterećeni tragovima detinjstva. Svojoj deci oni prenose sigurnost, poverenje i toplinu direktnog kontakta;

- Nesigurna - povučena afektivna vezanost. Ove bebe, kroz svoja svakodnevna iskustva razvijaju radne modele majki kao dosledno odbijajućih. Naime, naučeno nizom odbacivanja da se očekivanja neće ispuniti, dete umanjuje sopstvena očekivanja i potrebu za vezivanjem, ostajući u distanciranom kontaktu sa majkom. Time se štiti od novih razočaranja, ali i uverava svoju majku da je neće opterećivati, te da mu može dozvoliti da postoji;

- Nesigurna - ambivalentna vezanost - ove bebe razvijaju radni model majki kao selektivno responzivnih. Prema teorijama učenja neredovni režim potkrepljivanja pojačava reagovanje, u ovom slučaju afektivno vezivanje. Beba se dakle izraženije vezuje za majku povećavajući zahteve za pažnjom do krajnje zavisnosti. Ovo je biološki adaptivno ponašanje jer povećava šansu da dete preživi, ali preuzimajući više odgovornosti za uspostavljanje kontakta nego što je optimalno, ono nema dovoljno energije za zadatke koji su uzrasno odgovarajući. Subjektivno iskustvo koje tako stiže takođe nije optimalno. Jer, slabije istraživanje sredine uslovljava pojavu straha od sredine. Dakle, ova biološka adaptacija vodi dete u psihološki maladaptivnu situaciju. U strahu da će izgubiti majku, beba je i pojačano nadgleda, kontroliše. Sva ova pažnja usmerena ka majci ponovo znači nedovoljno pažnje, interesovanja za sredinu. Neki nalazi sugerišu i postojanje povezanosti između nesigurno ambivalentnog oblika vezivanja i nižeg stepena razvijenosti intelektualnih sposobnosti. Nesigurna, ambivalentna deca i kao odrasli ljudi ostaju preokupirana svojim odnosom sa roditeljima. Blokirani nerazrešenim konfliktima, besom ili tugom, oni nemaju snage za situacije "ovde i sada". U interakciji sa detetom, kao da stalno imaju "loš tajming". Znači, ne reaguju na signale koje dete šalje, nedostupni su kad su potrebni, a čak i previše uključeni onda kad dete to ne želi. Njihovu pažnju posebno privlače ispoljavanja straha kod deteta i tada obavezno reaguju. Ali, umesto da ohrabre dete u naporu da prevaziđe strahove, oni ga prezaštićuju, ometaju u istraživackom ponašanju;

- Dezorijentisano - neodlučno afektivno vezivanje. Ova mala grupa izdvojena je tek u skorije vreme. Naime, proučavanja dece čiji su roditelji bili zlostavljani (Crittenden, 1985, prema M. Main, 1990) ili su patili od manijako depresivne psihoze (Radke - Yarow 1985. i drugi, prema M. Main, 1990), pokazala su da se neka deca nisu mogla klasifikovati ni u jednu od ponuđenih kategorija. Ono što je odvojilo ovu decu, nije bio novi kvalitet, već različiti indeksi dezorganizacije i dezorijentacije, kao što su kretanje ka zidu i naslanjanje na zid kao forma uplašenog reagovanja na stranca, penjanje i padanje pri ulazu roditelja u sobu, ukočenost svih pokreta, stereotipna ponašanja.

I kao odrasli ljudi osobe dezorijentisanog afektivnog obrasca ne uspevaju da formiraju konzistentnu sliku sebe i sliku drugih. Njihov unutrašnji model je konfuzan, preplavljen anksioznošću, usled koje je njihova najčešća životna strategija izbegavanje.

Dakle, tipovi afektivnog vezivanja osim što odražavaju kvalitet ranog iskustva deteta u pogledu roditeljske brige predviđaju i važne aspekte socijalnog razvoja. Sledbenici teorije afektivnog vezivanja su utvrdili sva četiri tipa veza i na starijim uzrastima pa i kod odraslih osoba. Njihova istraživanja daju empirijsku potvrdu o tome da je afektivna vezanost značajan deo emocionalnosti odraslih, odnosno da je unutrašnji radni model stečen u ranom detinjstvu naš kapital do kraja života.

2. Metodološki kontekst istraživanja ili Kako procenjivati obrasce afektivnog vezivanja ...

Ideja o rano stvorenom afektivnom obrascu, o njegovom perzistiranju kroz životni vek i daljem prenošenju kroz odnos sa sopstvenim detetom. Želeli smo, naravno, da saznamo kako ovaj problem izgleda u našoj sredini. To je podrazumevalo istraživački koncept koji obuhvata više generacija: prababe, babe, majke i decu. Suočili smo se sa problemom instrumenta za procenu. Naime, za procenjivanje afektivnih veza dece bilo je dostupnih instrumenata, ali za procenu organizacije vezanosti odraslih osoba konstruisan je do sada samo jedan instrument i on nam nije bio dostupan. U potrazi za nekom uslovno rečenom zamenom ovog instrumenta koja se takođe bavi procenom afektivnog odnosa prema detetu, stigli smo do upitnika za procenu vaspitnih stavova roditelja koji su napravili skandinavski istraživači, Peris i saradnici (Perris C. Jacobson L. Lindstrom H. von Knorring & Perris H). Ovaj alternativni instrument zahtevao je i izvesnu promenu osnovnog cilja istraživanja.

Dakle, osnovni **cilj** istraživanja je:

Ispitati da li postoji povezanost između opažanja vaspitnih stavova u primarnoj porodici i kvaliteta afektivne vezanosti koji se ostvaruje sa sopstvenim detetom.

Preciznije, da li način na koji je majka odgajana, određuje kako će se ona ponašati prema sopstvenom detetu. Takođe trebalo je proveriti da li postoji veza između načina na koji sadašnje bake opažaju vaspitne stavove svojih majki i načina na koji njihove kćerke opažaju vaspitne stavove svojih majki. Upoređivanje dominantnih vaspitnih stavova i kvaliteta afektivne veze u tri generacije biće osnova za zaključivanje o transgeneracijskom prenošenju afektivnih modela.

Opšta hipoteza istraživanja glasi:

Očekuje se da postoji pozitivna veza između kvaliteta afektivnog vezivanja i opaženih vaspitnih stavova u ispitanim generacijama.

Ovo globalno očekivanje izraženo je posredstvom hipoteza užeg obima:

H1 Očekujemo da majke koje vaspitni stav svojih majki opažaju kao emocionalno prihvatajući, odgajaju decu sličnih emocionalnih kvaliteta (sigurna baza rasta i razvoja).

H2 Očekujemo da majke koje vaspitni stav svojih majki opažaju kao emocionalno odbacujući odgajaju decu sličnih emocionalnih kvaliteta (maladaptivna baza rasta i razvoja).

H3 Očekujemo da majke koje vaspitni stav svojih majki opažaju kao prezaštićujući odgajaju decu sličnih emocionalnih kvaliteta (maladaptivna baza rasta i razvoja).

H4 Očekujemo da majke koje vaspitni stav svojih majki opažaju nedoslednim odgajaju decu sličnih emocionalnih kvaliteta (maladaptivna baza rasta i razvoja).

H5 Očekujemo da bake opažene od svojih kćerki kao emocionalno prihvatajuće, opažaju svoje majke takođe emocionalno prihvatajućim.

H6 Očekujemo da bake opažene od svojih kćerki kao emocionalno odbacujuće opažaju svoje majke takođe emocionalno odbacujućim.

H7 Očekujemo da bake opažene od svojih kćerki kao prezaštićujuće, opažaju svoje majke takođe prezaštićujućima.

H8 Očekujemo da bake opažene od svojih kćerki kao nedosledne, opažaju svoje majke takođe nedoslednima.

U skladu sa ovako postavljenim ciljevima i hipotezama, *varijable istraživanja* su:

- Afektivno vezivanje možemo definisati kao specifičan odnos koji se u najranijem detinjstvu uspostavlja između osobe koja neguje dete i deteta. Kvalitet afektivne veze majki i njihove dece u našem uzorku operacionalno ćemo odrediti preko Q seta afektivne vezanosti (Waters & Deane, 1985). Američki istraživači Voters i Din su razvili ovu tehniku kao alternativnu čuvenoj "situaciji sa strancem" ali bez stresnih elemenata za decu. Najnovija, treća verzija, Q seta sastoji se od 90 stavki koje predstavljaju opise ponašanja deteta posmatranog u interakciji sa majkom. Ovi ajtemi obezbeđuju razumljiv opis kvaliteta afektivne vezanosti na kontinuumu od optimalne do maladaptivne beze rasta i razvoja;

- Vaspitni stav roditelja je definisan kao težnja ka određenom relativno nepromenljivom načinu ponašanja roditelja prema detetu, pri čemu se emotivni činilac smatra najvažnijom odlikom stava. Vaspitne stavove procenjivali smo upitnikom za procenu vaspitnog stava skandinavskih istraživača Perisa i saradnika koji je na našoj populaciji adaptiran (Saula B.1989). Upitnikom je moguće proceniti sledeće aspekte vaspitnih stavova:

1. odbacivanje,
2. emocionalno prihvatanje,
3. prezaštićivanje,
4. favorizovanost.

- Određeni faktori porodične sredine učinili su nam se značajnim, pa smo ih uveli kao kontrolne varijable. Odnose se na strukturu i primarne i sekundarne porodice deteta, odnosno ispitanica. Reč je o broju članova domaćinstva, redosledu rođenja ispitanika, braći i sestrama, tipu porodice, osobi koja je najviše brinula o detetu u ranom detinjstvu, kao i vaspitnim stavovima očeva. Takođe je bilo potrebno proveriti i neke sociodemografske varijable: starost, mesto rođenja, obrazovanje;

- Uzorak je obuhvatio porodice koje imaju decu starosti 2-3 godine, njihove majke i bake po majci. Izbor uzorka uslovljen je transgeneracijskim pristupom fenomenu, a izbor pola činjenicom da su one koje prvih godina najviše brinu o detetu – majke. Uzorak je činilo 90 ovakvih porodica. U konačnom uzorku imamo i 90+90 očeva, odnosno procena njihovog vaspitnog stava od strane ispitanica. Generacijske nivoe koji

su obuhvaćeni istraživanjem smo radi lakšeg praćenja obeležili sa G1 (nivo baka), G2 (nivo majki) i G3 (nivo dece).

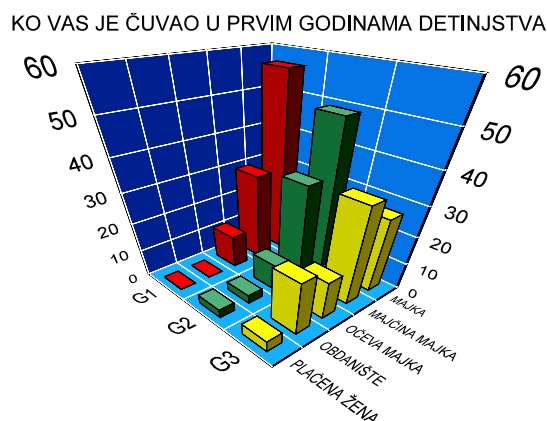
Dosledno prirodi ispitivanog fenomena istraživanje je izvedeno u autentičnom, porodičnom okruženju. Evo i nekoliko opštih informacija o načinu života u niškim porodicama. Većina porodica stanuje u stanovima, najčešće dvosobnim, ali u njima po pravilu ne postoji prava dečija soba. Deca spavaju u sobi sa roditeljima i dan provode u dnevnoj sobi. Najčešće su porodice sa 1-2 deteta, izuzetno retko postoji i treće. Zbog nedovoljnog broja raspoloživih stanova, ove porodice često ne žive same, nego sa roditeljima jednog bračnog partnera, koji onda učestvuju u svim porodičnim aktivnostima, pa i u podizanju dece. U velikoj većini porodica bavljenje detetom je prevashodno ženska dužnost, očevi često nisu čak ni prisutni. Ako pak učestvuju u bavljenju detetom, onda je to aktivnost koju oni biraju (šetnja, gledanje video kasete, odlazak na auto pijacu) i u koju se uključuju povremeno i bez obaveza.

- Budući da je osnovni problem istraživanja ispitivanje povezanosti afektivnih obrazaca i vaspitnih stavova kroz generacije logično je bilo držati se korelativne paradigme prilikom statističke obrade podataka. Saglasno postavljenim hipotezama i prirodi varijabli, najsvrsishodniji je bio postupak regresione analize. Mnogi podaci ostali su neuhvaceni kvantitativnom analizom pa nam se učinilo neophodnim da za kvantitativnom analizom usledi i kvalitativna. Opredelili smo se za analizu sadržaja generacijskih nizova, akcentujući one u kojima su obrasci odnošenja prema detetu istovetni u svim ispitivanim generacijama.

3. Osnovni rezultati istraživanja

3.1. Analiza uzorka

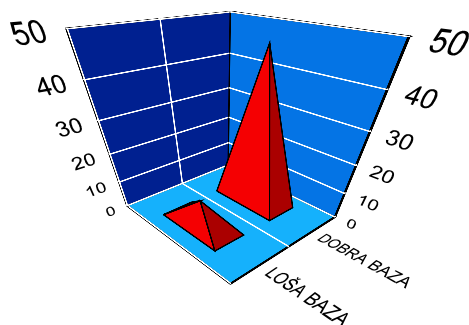
Analizu uzorka predstavimo samo u odnosu na kontrolnu varijablu: *Ko vas je čuvao u prvim godinama detinjstva?* Značajnost ove varijable je u činjenici da se kvalitet afektivnog vezivanja uspostavlja u odnosu na osobu koja je dominantno bila uz dete.

Vidimo, da je kategorija "majčina majka" visoko frekventna u svim ispitivanim generacijama. Podatak značajan i upozoravajući!

3.2. Rasprostranjenost varijabli istraživanja

Pogledajmo najpre distribuciju afektivne vezanosti najmlađe generacije:

Dakle, sigurnom tipu afektivne veze odnosno optimalnoj bazi pripada samo 47% ispitivanog uzorka, a tzv. nesigurnom tipu afektivne vezanosti pripada 10% uzorka. Ovi procenti donekle se razlikuju od rezultata koje je dobila M. Ejnsvort (M. Ainsworth, 1984). Naime, u baltimorskom projektu Meri Ejnsvort utvrđeno je 66% sigurne, a 20% odbačene dece.

Moguće objašnjenje dobijenih razlika je i u različitoj metodološkoj proceduri. Naime, AQS set ajtema koji smo primenjivali daje podatak o tome gde se dete nalazi na kontinuumu od maladaptivne do optimalne baze rasta i razvoja, a ne kategorije sigurne, povučene i ambivalentne dece kao metod Meri Ejnsvort, "Situacija sa strancem." Međutim, moguće je i da manji procenat sigurno afektivno vezane dece možemo objasniti trendom visoke kontrole, odnosno prezaštićivanja deteta u našoj sredini koji ima za posledicu povećanje procenta nesigurne ambivalentne afektivno vezane dece. Na kontinuumu od optimalne do maladaptivne baze dobijena raspodela ide u prilog ovakvoj pretpostavci: najmanje dece pripada maladaptivnoj bazi, najviše optimalnoj. Sredina (odnosno odgovori koji su negde između) u našem slučaju zastupljena je sa značajnih 40% i moguće je da pokriva jednim delom kategoriju ambivalentno afektivno vezane dece. Na žalost metodologija koju smo koristili je nedovoljno precizna za dalje zaključivanje, što otvara prostor za nova istraživanja i preciznije metodološke koncepte.

- Slede rezultati distribucije vaspitnih stavova kroz dve ispitivane generacije:

Uporedni prikaz G1 i G2 kroz prizmu visoke izraženosti vaspitnih stavova

	visoka prihvaćenost	visoka odbačenost	visoka zaštita	visoka nedoslednost
majčina majka	52,2	10	45,6	22,2
majčin otac	66,7	6,7	23,3	15,6
bakina majka	53,3	5,6	45,6	18,9
bakin otac	58,9	3,3	32,2	13,3

Čini se da su izvesni komentari u ovom slučaju neophodni. Dakle, očekivano visoko izražen prihvatajući stav u najvećem delu uzorka prati i neočekivano visoki stav prezaštićivanja. Ovo svedoči o već pominjanom trendu visoke kontrole i neosamostalji-

vanja deteta u našoj kulturi. Ovaj tzv. "decentrični" stav naših porodica uzrok je verujemo i manjeg broja sigurno afektivno vezane dece u prilog povećanja ambivalentne afektivne veze. Rezultati takođe potvrđuju da se ovakav vaspitni stav prenosi iz generacije u generaciju i da ga prenose uglavnom majke.

3.3. O povezanosti varijabli istraživanja

- Pogledajmo najpre kakav je odnos između majčinog doživljaja vaspitnog stava njeine majke i kvaliteta afektivne veze deteta:

	dobra baza	loša baza
prihvaćenost	0,778	-0,6302
odbačenost	-0,647	0,5818
prezaštićivanje	0,290	0,5216
nedoslednost	0,0654	0,6385

Vidimo da majke koje su u odnosu na svoje majke ponele doživljaj prihvaćenosti, grade sa detetom odnos sigurne afektivne vezanosti, odnosno dobre baze rasta i razvoja. Ova povezanost je visoka (0,778) i značajna na nivou 0,01. Nesigurnu afektivnu vezu sa detetom imaju majke koje su u odnosu na svoje majke ponele doživljaj odbačenosti (0,582) prezaštićenosti (0,522) i nedoslednosti (0,638).

- Sa kvalitetom afektivne veze deteta uporedili smo i vaspitne stavove prethodne generacije, generacije baka. Namera nam je da i na ovaj način proverimo ideju o transgeneracijskom prenosu obrazaca vezivanja, a dodatni motiv već utvrđena činjenica da u našoj sredini bake (majčine majke) veoma često čuvaju unučice, utičući i direktno na formiranje određenih obrazaca. Dakle:

	dobra baza	loša baza
prihvaćenost	0,772	-0,674
odbačenost	-0,626	0,515
prezaštićivanje	0,189	0,421
nedoslednost	-0,645	0,551

Rezultati predstavljeni na tabeli, potvrđuju očekivanu pretpostavku o transgeneracijskom prenosu kvaliteta materinstva. Sigurnu afektivnu vezu sa detetom najčešće grade majke čije bake su takođe negovale vaspitni stav prihvaćenosti u odnosu na svoju decu (0,722). Nesigurnu afektivnu vezu sa decom grade pak majke, čije bake su odbacivale (0,5159), prezaštićivale (0,421) i bile nedosledne prema svojoj deci (0,551).

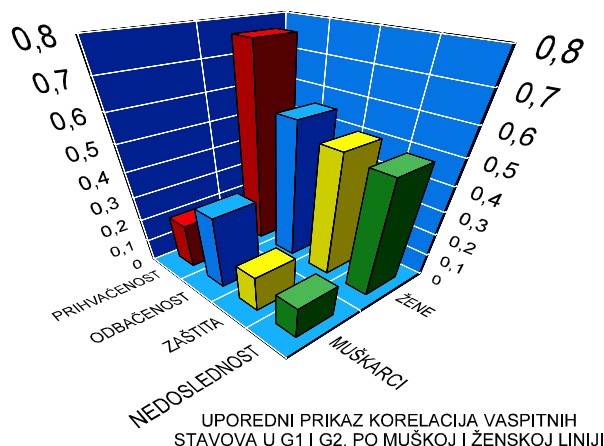
- Preostaje nam samo još da uporedimo ove uticaje, odnosno da utvrdimo ko značajnije utiče na afektivnu vezu deteta, *majke ili bake*. Sledeći grafikon daje uporedni prikaz korelacija između vaspitnih stavova i afektivnih veza u poduzorku majki i u poduzorku baka.

Uporedni prikaz korelacija između vaspitnih stavova i afektivnih veza u poduzorku majki i u poduzorku baka.

	bake	majke
prihvaćenost - dobra baza	0,772	0,778
odbačenost - loša baza	0,515	0,5818
zaštita - loša baza	0,421	0,5216
nedoslednost - loša baza	0,551	0,6385

Korelacije u pomenutim poduzorcima gotovo da su jednako visoke. Ovo znači da uticaj vaspitnih stavova prethodnih generacija nikako ne smemo zanemariti. Korelacije kvaliteta afektivne veze deteta sa vaspitnim stavovima u generaciji baka (odnosno bakine majke) skoro da se ne razlikuje od korelacije afektivna baza deteta – vaspitni stavovi majčine majke. Daljim istraživanjem trebalo bi proveriti mehanizam koji je u osnovi ovog prenošenja: posredni kroz oblikovanje ličnosti buduće majke ili neposredni kroz bakin svakodnevni kontakt sa unučetom.

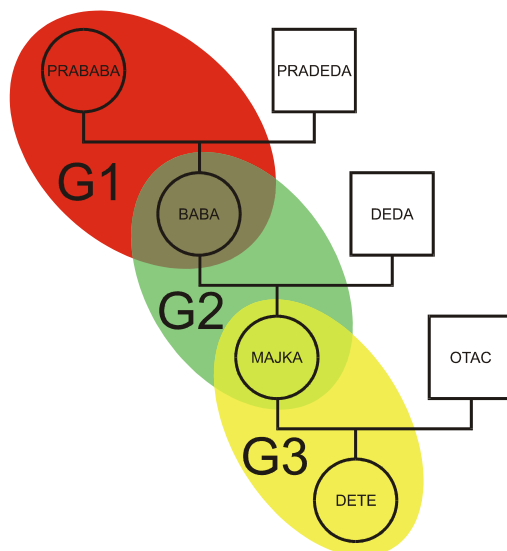
- Delimično ćemo pokušati i da odgovorimo na pitanje: "Ko značajnije određuje afektivnu bazu deteta, majka ili otac?" Naravno, kroz uporedni prikaz uticaja vaspitnih stavova očeva u odnosu na uticaj vaspitnih stavova majki.

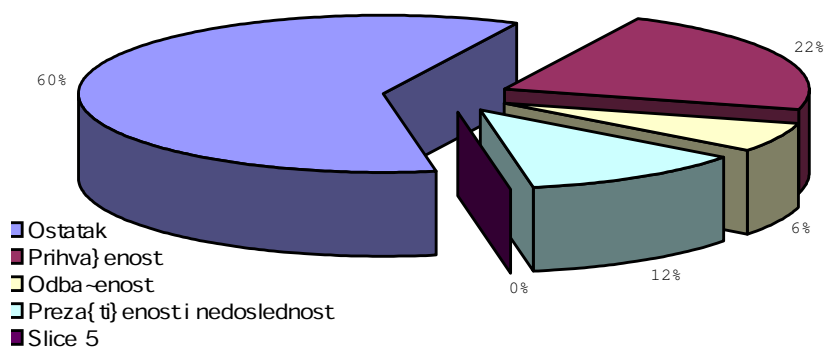
Statistički značajnije očito su korelacije po "ženskoj liniji."

3.4. Kvalitativna analiza podataka, odnosno analiza sadržaja

Bio je ovo pregled nekih od podataka koje je moguće predstaviti kroz statističke postupke. Međutim, opservacije porodice u kućnim uslovima daju i mnoge druge ne tako lako merljive podatke. Pokušali smo da nešto od ovakvih sadržaja prikažemo kroz analizu sadržaja. Budući da je cilj utvrditi transgeneracijski prenos određenih kvaliteta materinstva, odlučili smo da jedinica analize budu *generacijski nizovi*. Pod tim mislimo na niz koji pripada jednoj porodici (baka, majka i dete iz iste porodice).

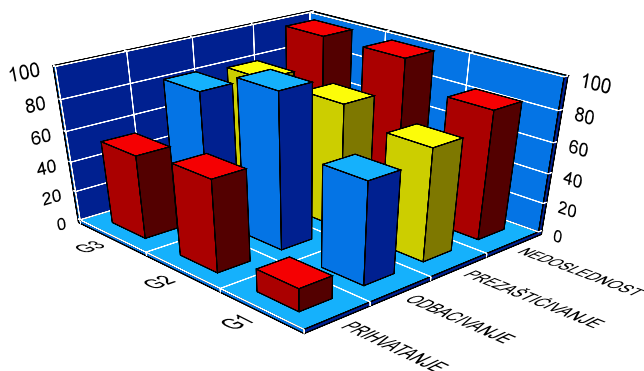
U okviru nizova pratili smo pre svega njihovu konzistentnost, odnosno homogenost. Dakle, identifikovali smo konkretne nizove u kojima su obrasci odnošenja prema deci istovetni u svim ispitivanim generacijama. Pogledajmo rezultate:

Identifikovano je 37 homogenih generacijskih nizova, odnosno 41%, što je već indikator postojanja transgeneracijskog prenosa. U skladu sa očekivanjima najviše je bilo generacijskih nizova u kojima se ponavlja stav prihvatanja, odnosno dobre bezbednosti, 20 nizova, odnosno 22% ukupnog uzorka. Međutim, kroz kvalitativnu analizu potvrđuje se učestalost prezašticevanja kao vaspitnog stila u našoj kulturi. Naime, utvrđeno je 11 generacijskih nizova u kojima se prezašticevanje dosledno ponavlja iz generacije u generaciju, što je 12% ispitivanog uzorka. Stav odbacivanja, baš kao i nedoslednosti ponavljao se u 6 generacijskih nizova. Homogene nizove analizirali smo u odnosu na sve potencijalno relevantne karakteristike uzorka: starost ispitanica, mesto rođenja, redosled rođenja, broj i pol dece u porodici, tip porodice, osoba koja se dominantno bavi detetom, obrazovanje roditelja, obrazovanje ispitanice itd.

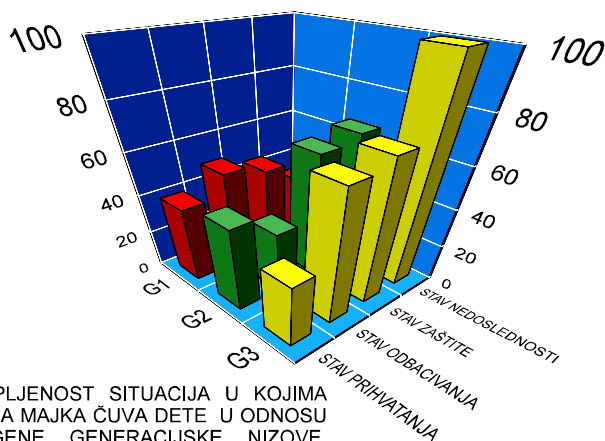
Pogledajmo najznačajnije rezultate:

PRIKAZ PROCENTA PRVOROĐENE DECE U UZORKU

Vidimo da je u generacijskim nizovima u kojima je dosledno odbacivanje, zaštita ili nedosljednost broj prvorođenih u svim generacijama visok! Čak u nizu nedosljednih radi se skoro isključivo o prvorođenoj deci, sa samo jednim odstupanjem. Dakle, negativni vaspitni stavovi koreliraju sa redosledom rođenja u smislu da su prvorođena deca češće odbačena, prezaštićena i suočena sa nedosljednošću u postupanju roditelja.

- Izvesnih značajnih pravilnosti ima i povodom pitanja: *Ko se najviše bavio detetom u ranim godinama detinjstva?* Naime, u našoj sredini zaista postoji trend da se detetom bavi majčina majka! On se dosledno ponavlja u svim posmatranim nizovima. Generalno, postoji u čitavom uzorku u zabrinjavajuće visokom procentu. Pogledajmo.

ZASTUPLJENOST SITUACIJA U KOJIMA MAJČINA MAJKA ČUVA DETE U ODNOSU HOMOGENE GENERACIJSKE NIZOVE.

4. Diskusija rezultata istraživanja

- **Opšta hipoteza** kojom se tvrdilo da postoji pozitivna veza između kvaliteta afektivnog vezivanja deteta i opaženih vaspitnih stavova u generacijama majke i bake, potvrđena je.

Priroda ispitivanih varijabli ne dozvoljava zaključivanje o transgeneracijskom prenošenju modela afektivne veze, na način na koji su ovi modeli opisani u teoriji afektivnog vezivanja. Međutim, na osnovu dobijenih korelacija možemo zaključiti da u našoj kulturi postoji mehanizam prenošenja socijalizacijskih obrazaca kroz više generacija. O samoj prirodi mehanizma ponavljanja tradicionalnih obrazaca više će reći neka buduća istraživanja. Pre svega je nophodno utvrditi da li se radi o posrednom prenošenju kroz oblikovanje ličnosti buduće majke, ili o neposrednom prenošenju kroz svakodnevni kontakt bake sa unučetom. Prodiskutovaćemo rezultate istraživanja u odnosu na dominantne obrasce odnošenja prema detetu i postavljene hipoteze.

- **Obrazac emocionalnog prihvatanja kroz generacije** - rezultati sprovedenog istraživanja pokazali su da ova povezanost postoji. Odnosno, ako iz detinjstva ponese-mo doživljaj prihvaćenosti, adekvatnosti i voljenosti u odnosu na svoju majku postoji statistički značajna verovatnoća da ćemo ga preneti dalje, svome detetu, te da će ono formirati optimalnu bazu daljeg rasta i razvoja. Ovo je značajan rezultat, rezultat koji potvrđujući značajnost odnosa u detinjstvu poručuje da život ne može mnogo da pokvari ako smo imali dobru bazu, odnosno majku koja nas je prihvatala. Činjenica da bake opažene od svojih kćerki kao emocionalno prihvatajuće, opažaju svoje majke takođe emocionalno prihvatajućim, dodatno potvrđuje pretpostavku o transgeneracijskom prenošenju ovog aspekta odnosa prema detetu. Srećom, ovo je najčešći obrazac socijalizacije i u našoj kulturi.

- **Emocionalno odbacivanje kao način ponašanja koji se prenosi kroz generacije** - rezultati istraživanja potvrdili su postojanje i ove veze. Dakle, oni koji odrastaju sa osećanjem neprihvaćenosti, nešto od toga prenose deci. Štit koji su podigli u detinjstvu ne bi li preživeli traumatična uskraćivanja, ne odgovara realnosti, ali čuva od daljih razočaranja. I u odnosu na sopstveno dete, ove osobe funkcionišu sa oklopom, krute i nepoverljive. Podatak da bake opažene od svojih kćerki kao emocionalno odbacujuće opažaju svoje majke takođe emocionalno odbacujućim, predstavlja svakako značajan dodatni indikator da je i ovaj aspekt odnošenja prema detetu podložan generacijskom prenošenju.

- **Odnos prema detetu u smislu prezaštićivanja** takođe se prenosi kroz generacije - Mehanizam koji je u osnovi ove povezanosti mogla bi biti ambivalentna afektivna veza, odnosno model nedosledno ili selektivno responzivne majke i deteta sa sekundarnom strategijom pojačane zavisnosti kao načinom osiguravanja majčine pažnje. Priroda varijabli onemogućava pouzdanije zaključivanje o posredujućem mehanizmu.

- **Odnos prema detetu u smislu nedoslednosti, odnosno nedosledne responzivnosti** takođe je testiran kroz generacije. Dobili smo povezanost i između ovih varijabli. Međutim, usklađenost varijable vaspitnog stava nedoslednosti i majčine nedosledne responzivnosti kao afektivnog odnosa prema detetu je najdiskutabilniji deo istraživanja. Zato na osnovu dobijenih korelacija možemo jedino zaključiti da se i nedoslednost generacijski prenosi u izvesnoj meri.

4.1. I na kraju...

Osnovni zaključci istraživanja glase:

1. U našoj kulturi identifikovan je mehanizam prenošenja obrazaca socijalizacije.
2. Obrasci socijalizacije u značajnijoj meri se prenose po tzv. ženskoj liniji, odnosno sa majke na kćerku.
3. Uticaj bake i njenih vaspitnih stavova na afektivnu bazu deteta mnogo je značajniji i zastupljeniji od uticaja oca.

Literatura

1. Bowlby, J. (1969): *Attachment and Loss*, (vol. 1) Attachment, London:Hogarth Press, New York: Basic Books; Harmondsworth :Penguin Books, 1971.
2. Bowlby, J. (1973): *Attachment and Loss* (vol. 2) Separation, Anxiety and Anger, London Hogarth Press, New York: Basic Books; Harmondsworth: Penguin Books, 1975.
3. Klark, A. M. i Klark A.D.B. (1987): *Rano iskustvo*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
4. Main, M., & Goldwyn, R. (1998): Interview - based adult attachment classifications: Related fo infant-mother and infant - father attachment. Unpublished manuscript, University of California at Berkeley.
5. Main, M. (1990): Cross-cultural studies of attachmenet organization: Recent studies, changing methodologies, and the cocept of conditional strategies. *Human Development*, 33, 48-61.
6. Sagi, A. (1990): *Attachment Theory and Research from a Cross- Cultural Perspective*, Univesity of Haifa, Israel: Human Development No 33, 10 - 22.
7. Periss, C., Jacobson L., Lindstrom H. von Knnoriing & Perris H. (1980): *Acta Development of a New Inventory for Assessing Memories of Parental Rearing Behavior*, *Psychiatrica Scandinavica*, 61.
8. Saula, B. (1989): Standardizacija upitnika za procenu vaspitnih stavova roditelja, diplomski rad, Beograd.
9. Waters, E. & Deane, K. E. (1985): Defining and assessing individual differences in attachment relationships; Q methodology and the organization behavior in infancy and early childhood. In I Bretherton & E.Waters (Eds.) *Growing points of attachment theory and research*. Monographs of the Society for Research in Child Development, 50(1-2, Serial No 209), 41-65.
10. Waters, E., Merrick, S.K. Treboux, D., Crowell, J., & Albersheim, L. (in press): *Attachment security from infancy to early adulthood: A 20-year longitudinal study*. *Child Development*.

Tatjana Stefanović Stanojević

TRANSMISSION OF AFFECTIVE ATTACHMENT PATTERNS FROM GENERATION TO GENERATION

Summary

The basic research problem refers to phenomenon of affective attachment in a light of transmission from generation to generation. We wanted to know if there was transmission of emotional qualities between mother and child through generations and how it looked like in our environment. We were investigating the connection between educational attitudes of parents and qualities of affective child base. There were three generations included in our research (grandmothers, mothers and children). The research represent an observational study of mother-child interaction followed by test valuation of parents educational attitudes. It included 90 formally complete families from Niš in which three generations existed and were ready for cooperation.

The research results confirmed majority of fixed hypotheses. Certain qualities of maternity are transferable, in other words, there is a significant connection between educational attitudes of mothers in former generations and the qualities of child affective base. Mother which feel themselves accepted by their mothers, raise their children with an optimal base of growth and development. In our environment this is also the most frequent finding. The results which refer to connection between the educational attitudes of rejection, overprotection and inconsistency, are statistically significantly connected with maladaptive base of child growth and development. Especially interesting for us was the fact that grandmothers had much more bigger influence on affective child base than fathers, as well as the fact that the first educational attitudes and maladaptive base.

The received facts are interpreted in regard to theoretical concept of affective attachment of John Bowlby and Mary Ainsworth.

Key words: mother-child interaction, affective attachment, educational attitudes, transmission from generation to generation